

НЕСПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК НАСЛІДОК УХВАЛЕННЯ НЕЗАКОННОГО І НЕОБҐРУНТОВАНОГО СУДОВОГО РІШЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

**Яковенко Микола Миколайович - здобувач кафедри адміністративного
права Міжрегіональної академії управління персоналом**

УДК 343.215+34.096+342.92

У статті зроблено спробу визначити теоретико-правове розуміння категорії «несправедливість» у контексті адміністративного судочинства. Доведено, що питання несправедливості існує в суспільстві, і воно впливає в цілому на соціальні відносини в суспільстві. Слід зазначити, що прояв несправедливості в діяльності судів найбільш впливає на суспільство. Автором констатується, що термін «несправедливість» у більшості випадків, на противагу терміна «справедливість», досить рідко розглядається в правовій науці. Разом з тим «несправедливість» досить часто трапляється в практиці роботи судів і вважається вагомою засадою адміністративного судочинства. Поняття даної категорії не вивчалось, і йому не приділялося належної уваги вченими у галузі адміністративного процесуального права. Стверджується, що науковий світ та законодавці, ніби умисно, оминають увагою цю категорію, оскільки вважається, що це зайвий елемент нормального розвитку суспільства та правової системи в цілому. Автором поставлено завдання встановити вплив несправедливості на законність та обґрунтованість судового рішення в адміністративному судочинстві України. З цією метою аналізуються точки зору різних учених і доведено, що необхідно розширити підходи до визначення категорії «несправедливість» в адміністративному процесуальному праві. Як результат такого вивчення можуть бути розширені можливості для застосування дисциплінарної відповідальності суддівського корпусу у контексті прийняття несправедливих рішень.

The article attempts to determine the theoretical and legal understanding of the category of "injustice" in the context of administrative justice. It has been proved that the issue of injustice exists in society, and it influences social relations in society as a whole.

It should be noted that the manifestation of injustice in the activities of the courts has the greatest impact on society. The author states that the term "injustice" in most cases, in contrast to the term "justice" is rarely considered in legal science.

However, "injustice" quite often occurs in the practice of the courts and is considered a significant basis of administrative justice.

The concept of this category has not been studied or due attention was not given by scholars in the field of administrative procedural law. It is argued that the scientific world and legislators seem to be deliberately overlooking this category, as it is considered to be an unnecessary element of the normal development of society and the legal system as a whole. The author is tasked to establish the impact of injustice on the legality and validity of the court decision in the administrative judiciary of Ukraine. To achieve the goal of the article the views of various scholars are analyzed and it is proven that there is a necessity to broaden approaches to the definition of the category of "injustice" in administrative procedural law. As a result of such a study, the possibilities for applying the disciplinary responsibility of the judicial corps in the context of making unfair decisions may be expanded.

Key words: justice, administrative justice, judicial decision, legality, reasonableness, injustice.

Постановка проблеми

Відповідно до змісту статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. У справах щодо оскаржень рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень адміністративні суди перевіряють, чи прийняті (вчинені) вони: 1) на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України; 2) з використанням повноваження з метою, з якою це повноваження надано; 3) обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії); 7) з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи всім формам дискримінації; 8) пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія); 9) з урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення [1].

На противагу «справедливості» як вагомій засаді адміністративного судочинства, розумінню категорії «несправедливість», на жаль, не приділено належної уваги вченими у галузі адміністративного процесуального права. Складається враження, що науковий світ та законодавець, ніби умісно, оминає увагою цю категорію, оскільки вважає, що це зайвий елемент нормального розвитку суспільства та правової системи в цілому. Ми переконані у тому, що існує певна необхідність прямого звернення до категорії «несправедливість», яка є оціночним поняттям та ґрунтується на етико-моральних нормах.

Переконливою є думка про те, що у нерозривному зв'язку з метою адміністративного процесу перебуває мета реалізації громадянином свого адміністративно-процесуального статусу, котра забезпечує його визнання повноправним учасником адміністративно-процесуальних правовідносин; наділяє його комплексом процесуальних прав і обов'язків

та надає їм офіційного характеру шляхом закріплення їх у правових нормах. Не завжди рішення суду може задовольнити вимоги сторін, завжди хтось «програє справу», а відтак, зародження несправедливості є неминучим. У свій час Бірюков І.А. слушно зазначив, що рішення суду, на переконання законодавця, буде справедливим лише тоді, коли відповідатиме вимогам правомірності та матеріальної правди [2, с. 94].- Таким чином, беззаперечну наукову цікавість викликає розуміння несправедливості у контексті адміністративного судочинства. Опрацювання з наукової позиції цієї категорії дозволить глибше визначити принцип справедливості, застосувавши, при цьому, висновки від протилежного, з метою усунення можливих колізій у розумінні принципів (засад) адміністративного судочинства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженням цієї проблеми присвячені роботи фахівців різних галузей знань. Загальні та окремі питання адміністративного судочинства досліджувалися багатьма вченими у сфері адміністративного судочинства, серед яких варто назвати О.М. Капля [3], О.В. Кузменко [4], Ю. Л. Шереніна [5], О. М. Михайлова [6], О. В. Джабурія [7] та інших.

Мета статті

Визначити теоретико-правове розуміння категорії «несправедливість» у контексті адміністративного судочинства.

Предметом дослідження є несправедливість як наслідок ухвалення незаконного і необґрунтованого судового рішення в адміністративному процесі.

Методологія. Дослідження базується на гіпотетико-дедуктивному методі, що дозволило створити систему дедуктивно пов'язаних між собою гіпотез із виведенням висновків імовірнісного характеру щодо такої категорії як несправедливість. Такий характер висновку пов'язаний ще й з тим, що у формуванні гіпотези брала участь і здогад, і інтуїція, і уява, і індуктивне узагальнення, не кажучи вже про досвід, кваліфікацію та талант ученого.

Результати проведеного дослідження показали, що несправедливість, як наслідок ухвалення незаконного і необґрунтованого судового рішення в адміністративному процесі у деякій мірі, свідчить про наявність негативної концепції (антиподу) справедливості, проявом якої є власне несправедливість, поняття якої не закріплено законодавчо. Дещо інші позиції можемо віднайти у позиціях судової практики. Зокрема, практика Європейського суду щодо України знайшла своє відображення у справах, які стосуються права доступу до суду та справедливої судового розгляду.

Практичні наслідки. Необхідною і доцільною є думка про те, що *несправедливість процесуального рішення* – це результат негативно-го концептуального підходу діяльності суду щодо розгляду і вирішення адміністративної справи. Законодавчі положення КАС України дозволили нам стверджувати, що підставами несправедливого процесуального рішення є: неправильне застосування судом норм матеріального права; порушення норм процесуального права. За результатами аналізу інших законодавчих положень адміністративно-процесуального законодавства сформульовано *основні принципи несправедливості*:

а) принцип дисбалансу – один із головних елементів визначення та розуміння несправедливості. При цьому несправедливість розуміється як неможливість поновлення порушеного балансу, тобто поновлення правди або встановлення об'єктивної істини;

б) принцип недотримання процесуальних та матеріальних норм;

в) принцип нерівності. Передбачає, що несправедливість – порушення рівності прав і можливостей;

г) принцип суб'єктивності розуміння. Констатує, що оцінки щодо несправедливості завжди суб'єктивні.

Співвідношення/оригінальність. Найбільш ґрунтовним дослідження несправедливості як наслідку ухвалення незаконного і необґрунтованого судового рішення в адміністративному процесі буде тоді, коли цю категорію пропустити через призму: юридичної діяльності, зокрема, нормотворчої; юридичної практики; правової аргументації, що може ста-

ти фундаментом для розробки найбільш перспективних напрямів розвитку вітчизняного адміністративного процесуального законодавства у цій сфері та удосконалення адміністративно-правової доктрини в цілому.

Виклад основного матеріалу

Мабуть, не спростованою є теза про те, що кожен у своєму житті зіштовхувався із несправедливістю. Буває, що іноді нам лише здається, ніби інші несправедливі до нас. Усе ж деколи з нами справді поводяться несправедливо. Несправедливість завдає нам емоційних ран і навіть може вплинути на наші стосунки з оточуючими. Як сказано у Святому Письмі: «Несправедливість — це порушення норм справедливості. А хто має право встановлювати норми справедливості для людей? Тільки наш праведний і незмінний Творець. Бог каже, що ходити «устанами життя», тобто дотримуватись праведних норм, означає «не чинити кривди» (Єзекіїля 33:15) [8]. Біблія запевняє нас: «Після ваших недовгих страждань Бог усієї незаслуженої доброти... довершить ваше навчання, зміцнить вас, зробить вас сильними» (1 Петра 5:10) [8].

У цьому контексті доречно зазначав Арістотель: «Справедливим є той, хто слухається законів у їх повному обсязі, а той, хто не дотримується деяких з них або окремих їх частин, є несправедливим» [9, с. 277]. Гегель зауважував про те, що справедливість, як і істина, відсутня, коли все розглядається з суб'єктивної точки зору – наступає сваволя. Вся справа в справедливості, іншими словами, в розумі, в тому, щоб свобода набула своє наявне буття, а не в тому, щоб проявляти співчуття, розуміння [10, с. 413].

Етимологічні підходи до розуміння категорії «несправедливість» стосуються наступних позицій:

✓ Несправедливий – той, що діє, порушуючи справедливість, не відзначається справедливістю;

✓ Несправедливий – який суперечить справедливості, не виражає її;

✓ Несправедливий – який не відповідає дійсності; неправильний;

✓ Несправедливий - який ґрунтується на неправильному, необ'єктивному ставленні до кого -, чого-небудь, який суперечить справедливості [11, с. 388].

Власний життєвий досвід автора, при спілкуванні із рідними, друзями, колегами, дозволив прийти до висновку, що зі словом “несправедливість” у співрозмовників асоціювалися: обман, злочин, нерівність, влада, зрада, зло, жорстокість, олігархи, суд, поліція, нерозуміння, беззаконня, насилля, реальність, підлість, беззахисність, закон, держава, політика, упередженість, суб'єктивність, помста, ворожнеча, байдужість, шахрайство, нечесність, війна, агресія, покарання, в'язниця.

Таким чином, можемо у деякій мірі говорити про негативну концепцію справедливості, проявом якої є власне несправедливість, поняття якої не закріплено законодавчо. Дещо інші позиції можемо віднайти у позиціях судової практики. Зокрема, практика Європейського суду щодо України знайшла своє відображення у справах, які стосуються права доступу до суду та справедливого судового розгляду.

Так, у справі *„Трегубенко проти України“* заявник скаржився, що остаточне і обов'язкове судові рішення, винесене на його користь, було скасовано в порядку нагляду, а також що судові провадження в його справі було **несправедливим (курсив наш)**. Термін «несправедливість» фігурує у справах *„Науменко проти України“*, *„Полтораченко проти України“* та *„Тімотієвич проти України“*. Суд визнав, що у згаданих справах, у яких мали місце скасування рішень, які набули статусу остаточних та мали обов'язковий характер, було порушено статтю 6 § 1 Конвенції [12].

Аналіз цих справ доводить наявність у практиці ЄСПЛ такого процесуального документу, як «скарга на несправедливий судовий розгляд», що полягає у запереченні результату судового розгляду справи та тверджень щодо помилок стосовно фактів та права. Аналогічний вимір суттєвості порушень застосовує Європейський суд з прав людини, який у своїх рішеннях демонструє виважений підхід до оцінки характеру допущених порушень належної процедури з точки зору їх можливого впливу на загальну справедливість судового

розгляду. Метод «оцінки справедливості процесу в цілому» не передбачає дослідження правомірності будь-якої окремої процесуальної дії у відриві від інших етапів процесу. По суті, ЄСПЛ у своїх рішеннях акцентує увагу на необхідності з'ясувати, «чи перетворили допущені порушення (в контексті конкретних обставин справи) судовий розгляд у цілому на несправедливий». При цьому, як свідчить практика ЄСПЛ, навіть виявлення судом серйозних (чи вагомих), на його думку, порушень права на справедливий судовий розгляд, допущених національними судами, не завжди тягне загальну оцінку проведеного судового розгляду та ухваленого підсумкового рішення як несправедливого [13].

Із аналізу норм адміністративно-процесуального законодавства випливають позиції стосовно того, що рішення суду повинно ґрунтуватися на засадах верховенства права, бути законним і обґрунтованим. Законним є рішення, ухвалені судом відповідно до норм матеріального права при дотриманні норм процесуального права. Обґрунтованим є рішення, ухвалені судом на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин в адміністративній справі, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні, з наданням оцінки всім аргументам учасників справи. Судове рішення має відповідати завданню адміністративного судочинства, визначеному Кодексом адміністративного судочинства (ст. 242 КАС України) [1]. Будь-яка невідповідність зазначеному призводить до несправедливого судового рішення.

З викладеного випливає, що правосуддя хоча й має творитись законом, а не суддею. Якщо правосуддя здійснюється тільки на підставі закону, то рішення з того чи іншого спору було б єдиним, точно визначеним і зовсім незалежним від судді, а такий стан справ можна назвати «механічним правосуддям». У той же час статті 76, 90 КАС України закріплюють положення, які не перетворюють адміністративне судочинство на механічне правосуддя, оскільки оперують таким поняттям, як «внутрішнє переконання» [1].

При цьому результатом пізнання, яке здійснюється в процесі судового розгляду справи,

є формування внутрішнього переконання, яке є таким станом свідомості судді, коли він вважає зібрані у справі докази достатніми для вирішення питання про наявність або відсутність фактів, що входять до предмета доказування, упевнений у правильності свого висновку і готовий до практичних дій згідно з одержаними знаннями.

Ми підтримуємо наукові позиції Басая О.В., Кощинця В.В. стосовно того, що процес формування суддівського переконання необхідно досліджувати у двох аспектах: у гносеологічному і психологічному [14, с. 12-16].

Вищезазначені науковці пропонують у гносеологічному аспекті процес формування суддівського переконання розглядати в системі «незнання – знання», від імовірного знання – до знання істинного й достовірного, отриманого в результаті дослідження сукупності доказів. У психологічному аспекті суттєвим для процесу формування суддівського переконання є переростання сумніву (як наслідок імовірних знань) у переконаність, що характеризує достовірність отриманих знань і готовність діяти відповідно до них.

Таким чином, позиції внутрішнього переконання судді хоча і є стримуючим важелем від механічного правосуддя, але і не виключає можливості прийняття або ухвалення несправедливих процесуальних рішень.

Виключення внутрішнього переконання як підстави несправедливих процесуальних рішень в адміністративному судочинстві доцільно реалізовувати через призму переконань судді у відношенні до конкретного виду правовідносин. Знову ж таки, Басай О.В., Кощинень В.В. слушно пропонують такі етапи формування переконання судді:

а) попереднє вивчення матеріалів справи з метою вирішення питання про відкриття провадження;

б) планування судового розгляду;

в) дослідження доказів у судовому засіданні, у тому числі з використанням практики ЄСПЛ щодо їх належності, допустимості, достовірності та достатності;

г) судові дебати і порівняння своїх оцінок з оцінками сторін;

д) остаточне формування внутрішнього переконання судді в нарадчій кімнаті при ухваленні рішення [14, с. 12-16].

При цьому, процес формування такого адміністративно-процесуального рішення має бути спрямованим на режим «найбільшого сприяння» особі у взаєминах з іншими суб'єктами адміністративного процесу.

Процес формування та реалізації цього рішення є тісно пов'язаним із регламентацією правового становища інших суб'єктів адміністративного процесу, які вчиняють процесуальні дії. Така регламентація повинна відбуватися з позиції пріоритету прав і законних інтересів громадянина (особи), що включає в себе забезпечення реальної можливості безперешкодного використання наданих процесуальних прав і виконання обов'язків учасником адміністративного процесу, а також в усуненні можливих перешкод для такої діяльності

Таким чином, окремі концептуальні підходи дослідження такої категорії, як «несправедливість» у контексті адміністративного судочинства, а саме при ухваленні незаконного і необґрунтованого судового рішення надають нам можливість подати на розсуд наукової спільноти власне визначення. *Несправедливість процесуального рішення* – це результат негативного концептуального підходу діяльності суду до розгляду і вирішення адміністративної справи.

У цьому контексті, зокрема, зміст ст. 328 КАС України дозволяє нам стверджувати, що підставами несправедливого процесуального рішення є:

1. неправильне застосування судом норм матеріального права;

2. порушення норм процесуального права [1].

За результатами аналізу інших законодавчих положень адміністративно-процесуального законодавства можемо сформулювати *основні принципи несправедливості*:

а) принцип дисбалансу – один із головних елементів визначення та розуміння несправедливості. При цьому несправедливість розуміється як неможливість поновлення порушеного балансу, тобто поновлення правди або встановлення об'єктивної істини;

б) принцип недотримання процесуальних та матеріальних норм;

в) принцип нерівності. Передбачає, що несправедливість – порушення рівності прав і можливостей;

г) принцип суб'єктивності розуміння. Конститує, що оцінки щодо несправедливості завжди суб'єктивні.

Звичайно ж, ми допускаємо, що однозначності тлумачення, використання та сприйняття досліджуваної категорії у межах наукової статті досягнути неможливо, але визначальним є висновок про те, що між законодавчою та науково-теоретичною моделями категорії «несправедливість» є відмінності.

Вони формувалися у різні періоди часу за вольовими рішеннями різних суб'єктів, можливо, й без попереднього взаємоузгодження.

Найбільш ґрунтовним дослідження несправедливості як наслідку ухвалення незаконного і необґрунтованого судового рішення в адміністративному процесі буде тоді, коли цю категорію пропустити через призму:

- юридичної діяльності, зокрема, нормотворчої. Вдало зазначає С.Д. Гусарев, що науковці не завжди приділяють достатньо уваги цьому питанню, що призводить до алогізмів у правових текстах, а відповідно — до колізій, непорозумінь, конфліктних ситуацій, гальмування процесів дослідження права [15].

- юридичної практики. М.І. Кагадій зазначає, що юридична практика – це узагальнена діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування та професійних юристів як суб'єктів права по напрацюванню правового досвіду та виробленню універсальних рішень щодо узагальнення як самої юридичної практичної діяльності, так і її результатів із метою удосконалення законодавства та практики його реалізації [16].

- правової аргументації. Рабінович П. М., Дудаш Т. І. зазначають, що у будь-якій правовій аргументації (але передусім – у науково-правознавчій) вихідною, ключовою є *аргументація* праворозуміння [17]. Подібної позиції дотримуються ряд інших науковців [18; 19, с.29-33]. Такі підходи дозволяють концептуально розширити категорію «несправедливість» в адміністративному процесуальному праві.

Подальшими науковими розвідками у цій сфері можуть бути :

- можливості виникнення та реалізації дисциплінарної відповідальності суддівського корпусу у контексті прийняття несправедливих процесуальних рішень.

Своїми роздумами ми ні в якому разі не ставимо крапку в дослідженнях проблем основних засад адміністративного судочинства. Окреслені проблеми потребують подальшого вивчення, а наукові здобутки – впровадження в соціальне і правове буття.

Література

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України, 2005, № 35-36, № 37, ст. 446.

2. Бірюков І.А. Справедливість та її місце у цивільному процесі / І. А Бірюков // Бюлетень Міністерства юстиції України, 2010 – С. 93-98.

3. Капля О.М. Принципи адміністративного судочинства України: теорія та практика реалізації [Текст] : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Капля Олександр Миколайович ; ПрАТ “ВНЗ “Міжрегіон. акад. упр. персоналом”. - Київ, 2018. - 35 с.

4. Кузьменко О.В. Адміністративний процес у парадигмі права [Текст] : автореферат дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 Теорія управління, адміністративне право і процес, фінансове право. / О. В. Кузьменко. - Київ : Б. в., 2006. - 32 с.

5. Шеренін Ю. Л. Процесуальні форми перегляду судових рішень адміністративними судами України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ю. Л. Шеренін; кер. роботи-С. В. Ківалов; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2012. – 22 с.

6. Михайлов О.М. Правовий статус інших учасників адміністративного судочинства в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / О. М. Михайлов; кер. роботи-С. В. Ківалов; Нац. ун.-т “Одеська юридична академія”. – Одеса, 2015. – 22 с.

7. Джабурія О. В. Компетенція адміністративних судів щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / О. В. Джабурія; кер. роботи

С. В. Ківалов; Нац. ун.-т "Одеська юридична академія". – Одеса, 2014. – 22 с.

8. Як зносити несправедливість. Біблія [Електронний ресурс] режим доступу: <http://www.my-bible.info/biblio/ukrainskaya-bibliya/index.html> - з екрану.

9. Аристотель. Сочинения в 4-х т. Т.1. – М.: Мысль, 1976. – 550 с.

10. Гегель Г. В. Философия права. Пер. с нем.: Ред. и сост. Д. А. Каримов и В.С. Нерсисянц. – М.: Мысль, 1990. – 524 с.

11. Несправедливий. Словник української мови: в 11 томах. — Том 5, -1974. — С. 388.

12. Коваль І. Право на справедливий суд: практика європейського суду з прав людини щодо України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://minjust.gov.ua/> - з екрану.

13. Желтобрюх І.Л. Окрема думка. Постанова ВСУ у справі №804/1831/18 (адміністративне провадження №К/9901/67330/18) від 13 лютого 2019 року [Електронний ресурс] режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua> – з екрану.

14. Басай О.В., Кошинець В.В. Вплив практики європейського суду з прав людини на формування внутрішнього переконання судді при розгляді адміністративних справ / Практика Європейського суду з прав людини в діяльності органів прокуратури і суду: виклики та перспективи: матеріали I Міжнародної

науково-практичної конференції (13 червня 2018 року). – Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. – С. 12-16.

15. Гусарев С. Д. Характеристика поняття та основних принципів юридичної практичної діяльності \ \ НАУКОВІ ЗАПИСКИ. Том 38. Юридичні науки [Електронний ресурс] режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8042/Husariev_Kharakterystyka_poniattia.pdf - з екрану.

16. Кагадій М. І. Юридична практика в правовій системі України: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / Київський національний ун-т внутрішніх справ. - К., 2005.- 240 с.

17. Рабінович П. М., Дудаш Т. І. Правова аргументація: терміно-поняттєвий інструментарій дослідження // Вісник національної академії правових наук України № 2 (85) 2016 – С. 16.

18. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. – К. : НАВС, Освіта України, 2017. – 320 с.

19. Тихомиров Д. О. Законодавчі дефініції безпеки: загальнотеоретичні аспекти // Journal «ScienceRise: Juridical Science» №4(6)2018. – С. 29-33.